સૂત્ર-૫૧

સકલ-તીર્થ-વંદના

■ સૂત્ર-વિષય :-

આ તીર્થવંદના સૂત્ર છે. તેમાં ત્રણ લોકમાં રહેલા શાશ્વતા-અશાશ્વતા ચૈત્યો (જિનાલયો) તથા તેમાં રહેલી પ્રતિમાઓ (જિનબિંબો)ની સંખ્યા દર્શાવી જિનચૈત્યો તથા જિનબિંબોને વંદના કરાયેલ છે. તદુપરાંત સાધુ વંદના કરી છે.

■ સૂત્ર-મૂળ :-

સકલ તીર્થ વંદુ કર જોડ, જિનવર-નામે મંગલ કોડ;
પહેલે સ્વર્ગે લાખ બત્રીશ, જિનવર-ચૈત્ય નમું નિશદિશ. ૧
બીજે લાખ અટ્ઠાવીશ કહ્યાં, ત્રીજે બાર લાખ સદ્દહ્યાં;
ચોથે સ્વર્ગે અડ લખ ધાર, પાંચમે વંદુ લાખ જ ચાર. ૨
છટ્ઠે સ્વર્ગે સહસ પચાસ, સાતમે ચાલીશ સહસપ્રાસાદ;
આઠમે સ્વર્ગે છ હજાર, નવ દશમે વંદું શત ચાર. ૩
અગ્યાર-બારમે ત્રણસેં સાર, નવ ગ્રૈવેયકે ત્રણસેં અઢાર;
પાંચ અનુત્તર સર્વે મળી, લાખ ચોરાશી અધિકાં વળી. ૪
સહસ સત્તાણું ત્રેવીશ સાર, જિનવર-ભવન તણો અધિકાર;
લાંબા સો જોજન વિસ્તાર, પચાસ ઊંચા બહોંતેર ધાર. ૫
એકસો એંશી બિંબ પ્રમાણ, સભા સહિત એક ચૈત્યે જાણ;
સો ક્રોડ બાવન ક્રોડ સંભાલ, લાખ ચોરાણું સહસ ચૌંઆલ. ૬
સાતસેં ઉપર સાઠ વિશાલ, સવિ બિંબ પ્રણમું ત્રણ કાળ;
સાત કોડને બહોંતેર લાખ, ભવનપતિમાં દેવલ ભાખ. ૭
એકશો એંશી બિંબ પ્રમાણ, એક એક ચૈત્યે સંખ્યા જાણ;
તેરસેં ક્રોડ નેવ્યાશી ક્રોડ, સાઠ લાખ વંદું કર જોડ. ૮
બત્રીશેં ને ઓગણ સાઠ, તિર્છાલોકમાં ચૈત્યનો પાઠ;
ત્રણ લાખ એકાણું હજાર, ત્રણસેં વીશ તે બિંબ જુહાર. ૯
વ્યંતર જ્યોતિષીમાં વળી જેહ, શાશ્વતા જિન વંદું તેહ;
ઋષભ ચંદ્રાનન વારિષેણ, વર્દ્ધમાન નામે ગુણ સેણ. ૧૦
સંમેત શિખર વંદું જિન વીશ, અષ્ટાપદ વંદું ચોવીશ;
વિમલાચલ ને ગઢ ગિરનાર, આબુ ઉપર જિનવર જુહાર. ૧૧
શંખેશ્વર કેસરિયો સાર, તારંગે શ્રી અજિત જુહાર;

અંતરિક્ખ વરકાણો પાસ, જીરાઉલો ને થંભણ પાસ. ૧૨
ગામ નગર પુર પાટણ જેહ, જિનવર-ચૈત્ય નમું ગુણ-ગેહ;
વિહરમાન વંદું જિન વીશ, સિદ્ધ અનંત નમું નિશ-દિશ. ૧૩
અઢીદ્વીપમાં જે અણગાર, અઢાર સહસ સીલાંગના ધાર;
પંચ મહાવ્રત સમિતિ સાર, પાળે પળાવે પંચાચાર. ૧૪
બાહ્ય અભ્યંતર તપ ઉજમાલ, તે મુનિ વંદું ગુણ-મણિ-માલ;
નિત નિત ઉઠી કીર્તિ કરું, જીવ કહે ભવ-સાયર તરું. ૧૫

■ સૂત્ર-અર્થ :- (સૂત્ર-સાર રૂપે)

(૧) બધાં તીર્થોને હું બે હાથ જોડીને વંદના કરું છું. કેમકે જિનવર-પરમાત્માના નામથી કરોડો મંગલ પ્રવર્તે છે.

હું નિશદિન (રાત-દિવસ, હંમેશાં) જિનવર-પરમાત્માના ચૈત્યોને નમસ્કાર કરું છું - (તે આ પ્રમાણે–)

પહેલા સ્વર્ગે રહેલાં બત્રીશ લાખ જિનભવનને હું વંદના કરું છું.

(૨) બીજા સ્વર્ગમાં રહેલા અટ્ઠાવીસ લાખ જિનભવનને હું વંદના કરું છું,
ત્રીજા સ્વર્ગમાં રહેલા બાર લાખ જિનભવનને હું વંદના કરું છું,
ચોથા સ્વર્ગમાં રહેલા આઠ લાખ જિનભવનને હું વંદના કરું છું,
પાંચમાં સ્વર્ગમાં રહેલા ચાર લાખ જિનભવનને હું વંદના કરું છું.

(૩) છટ્ઠા સ્વર્ગમાં રહેલા પચાશ હજાર જિનભવનને હું વંદના કરું છું.
સાતમા સ્વર્ગમાં રહેલા ચાલીશ હજાર જિનભવનને હું વંદના કરું છું.
આઠમા સ્વર્ગમાં રહેલા છ હજાર જિનભવનને હું વંદના કરું છું.
નવમા-દશમાં સ્વર્ગમાં રહેલા ચારસો જિનભવનને હું વંદના કરું છું.

(૪) અગિયારમા-બારમાં સ્વર્ગમાં રહેલા ત્રણસો જિનભવનને હું વંદના કરું છું.
નવ ગ્રૈવેયકમાં રહેલા ત્રણસો અઢાર જિનભવનને હું વંદના કરું છું.
પાંચ અનુત્તરમાં રહેલાં પાંચ જિનભવનને હું વંદના કરું છું.

(૪-૫) આ રીતે ઉર્ધ્વલોક-દેવલોકમાં ચોર્યાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર અને ત્રેવીશ (૮૪,૯૭,૦૨૩) જિન ભવનોનો અધિકાર શાસ્ત્રમાં કહેલો છે. તે સર્વે જિનભવનોને હું વંદના કરું છું.

આ જિનભવનો સો યોજન લાંબા છે, પચાશ યોજન ઊંચા છે અને બહોંતેર યોજના પહોળા છે. તેમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે.

(૬-૭) આ દરેક જિનભવનમાં સભા સહિત ૧૮૦ જિનપ્રતિમાજી છે.

– આ રીતે (૮૪,૯૬,૭૦૦ ચૈત્યો × ૧૮૦ પ્રતિમા અને ૩૨૩ ચૈત્યો × ૧૨૦ પ્રતિમા =) એક અબજ, બાવન કરોડ, ચોરાણું લાખ, ચુંમાલીશ હજાર સાતસો સાઈઠ (૧,૫૨,૯૪,૪૪,૭૬૦) વિશાળ અરિહંત-જિન પ્રતિમાઓ છે. (૮૪,૯૬,૭૦૦ × ૧૮૦ = ૧,૫૨,૯૪,૦૬,૦૦૦ અને ૩૨૩ × ૧૨૦ =

૩૮,૭૬૦ - બંને મળીને ૧,૫૨,૯૪,૪૪,૭૬૦ જિન પ્રતિમા.) તે સર્વેને સંભારીને હું પ્રણામ કરું છું - નમસ્કાર કરું છું.

(૭-૮) ભવનપતિના આવાસોમાં સાત કરોડ અને બોંતેર લાખ (૭,૭૨,૦૦,૦૦૦) જિનાલયો શાસ્ત્રમાં કહેલા છે. આ પ્રત્યેક ચૈત્યમાં એકસો અને એંશી (૧૮૦) જિનપ્રતિમાજી છે. તેથી બધાં મળીને (૭,૭૨,૦૦,૦૦૦ × ૧૮૦ = ૧૩,૮૯,૬૦,૦૦,૦૦૦) તેર અબજ, નેવ્યાશી કરોડ અને સાઈઠ લાખ જિન પ્રતિમાઓ છે. આ સર્વે જિનપ્રતિમાજીને હું બે હાથ જોડીને વંદના કરું છું.

(૯) તિર્છાલોકમાં ત્રણ હજાર બસો ને ઓગણસાઠ (૩૨૫૯) શાશ્વતા ચૈત્યો હોવાનો પણ પાઠ મળે છે. આ શાશ્વત ચૈત્યોમાં (૩૧૯૯ ચૈત્યો, પ્રત્યેક ૧૨૦ જિન પ્રતિમાવાળા અને ૬૦ ચૈત્યો, પ્રત્યેક-૧૨૪ જિન પ્રતિમાવાળા છે. તેથી ૩૧૯૯ × ૧૨૦ = ૩,૮૩,૮૮૦ અને ૬૦ × ૧૨૪ = ૭૪૪૦ મળીને) ત્રણ લાખ, એકાણું હજાર, ત્રણસો વીશ (૩,૯૧,૩૨૦) જિન પ્રતિમાઓ છે, તેને હું વંદના કરું છું.

(૧૦) વ્યંતર અને જ્યોતિષી દેવોના નિવાસમાં રહેલા (અસંખ્યાત) જિનપ્રતિમાઓને પણ હું વંદના કરું છું.

– ગુણોની શ્રેણિથી ભરેલા એવા ચાર શાશ્વત જિનબિંબોના નામ છે–

(૧) ઋષભ, (૨) ચંદ્રાનન, (૩) વારિષેણ, (૪) વર્દ્ધમાન.

(૧૧) સંમેત શિખર ઉપર વીશ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ છે તેને વંદુ છું.

– અષ્ટાપદ તીર્થ ઉપર ચોવીશ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ છે તેને વંદુ છું.

– વિમલાચલ એટલે શત્રુંજય, ગઢ ગિરનાર એટલે રૈવતગિરિ અને આબુ એ ત્રણે તીર્થો ઉપર રહેલ ભવ્ય જિનપ્રતિમાઓને હું વંદના કરું છું.

(૧૨) શંખેશ્વર તીર્થે રહેલ ભગવંત પાર્શ્વનાથ આદિ જિનબિંબોને વંદુ છું.

– કેશરિયાજી તીર્થે રહેલ ભગવંત ઋષભદેવ આદિ જિનબિંબોને વંદુ છું.

– તારંગા તીર્થે રહેલ ભગવંત અજિતનાથને હું જુહારુ છું - વંદુ છું.

– અંતરીક્ષ તીર્થે પાર્શ્વનાથ, વરકાણા તીર્થે પાર્શ્વનાથ, જીરાવલા તીર્થે પાર્શ્વનાથ, સ્તંભન તીર્થે પાર્શ્વનાથ સ્વામી રહેલા છે. તે સર્વેને હું વંદના કરું છું.

(૧૩) આ બધાં તીર્થો ઉપરાંત જુદા જુદા ગામોમાં, નગરોમાં, પુરોમાં અને પાટણોમાં ગુણના ગૃહરૂપ જે-જે જિનવરના ચૈત્યો છે, ઉપલક્ષણથી ત્યાં જે-જે જિન પ્રતિમાજીઓ રહેલા છે, તે સર્વેની હું વંદના કરું છું.

– વળી વિહરમાન એવા વીસે જિનેશ્વરોને હું વંદના કરું છું.

– આજ સુધીમાં થઈ ગયેલા અનંતા સિદ્ધોને રોજ નમસ્કાર કરું છું.

(૧૪-૧૫) અઢીદ્વીપમાં રહેલા – (૧) અઢાર હજાર શીલાંગરથને ધારણ કરનારા, (૨) પાંચ મહાવ્રતના પાલનકર્તા, (૩) પાંચ સમિતિથી યુક્ત, (૪) પાંચ

આચારને પોતે પાલન કરનાર અને બીજા પાસે પાલન કરાવનારા અને (૫) બાહ્ય અને અભ્યંતર તપમાં ઉદ્યમવંત એવા જે અણગાર (સાધુઓ) છે, તેવા ગુણોરૂપી રત્નની માળાને ધારણ કરનારા સર્વે મુનિઓને હું વંદના કરું છું.

– જીવ (આ સૂત્રના કર્તા એવા શ્રી જીવવિજયજી મહારાજ) કહે છે કે, નિત્ય પ્રાતઃ કાળમાં ઉઠીને આ બધાનું કીર્તન કરતાં-કરતાં હું ભવરૂપી સમુદ્રને તરું - (એવી ભાવના ભાવું છું - પ્રાર્થના કરું છું.)

■ **શબ્દજ્ઞાન :-**

આ સૂત્ર ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલું છે, તેથી શબ્દાર્થ આપેલ નથી.

■ **વિવેચન :-**

જીવવિજયજી મહારાજે અઢારમી સદીના અંતે અથવા ઓગણીસમી સદીના આરંભે આ સૂત્રની રચના કરેલી છે. તેમાં રહેલી ગાથાઓનું **વિષય મુજબ વિભાગીકરણ** કરવું હોય તો આ રીતે કરી શકાય છે–

(૧) ઉર્ધ્વલોકના શાશ્વત ચૈત્યોની સંખ્યા–

ગાથા ૧ થી ૪ અને ૫ ના પૂર્વાર્ધમાં ઉર્ધ્વલોકની ચૈત્યસંખ્યા કહી છે.

(૨) ગાથા-૫ના ઉત્તરાર્ધમાં ઉર્ધ્વલોકના જિનાલયનું માપ કહ્યું છે.

(૩) ઉર્ધ્વલોકની જિનબિંબ સંખ્યા–

ગાથા-૬ અને ૭ના પૂર્વાર્ધમાં ઉર્ધ્વલોકની જિનબિંબ સંખ્યા કહી છે.

(૪) અધોલોકમાં ભવનપતિમાં જિન ચૈત્ય અને જિન બિંબ સંખ્યા :-

ગાથા-૭નો ઉત્તરાર્ધ અને ગાથા-૮માં અધોલોકમાં રહેલા ભવનપતિના આવાસોમાં સ્થિત જિનાલય તથા તેમાં રહેલ જિનપ્રતિમાની સંખ્યા કહે છે.

(૫) તીર્છાલોકમાં શાશ્વત ચૈત્યો અને શાશ્વત પ્રતિમાની સંખ્યા–

ગાથા-૯માં તીર્છાલોકમાં રહેલા શાશ્વત જિનાલયો અને તે જિનાલયોમાં રહેલ શાશ્વત પ્રતિમાજીની સંખ્યાનો નિર્દેશ છે. *(જો કે આ સંખ્યા વિશે અને ચૈત્યો વિશે આગમોમાં વર્તમાનકાળે ઉલ્લેખ પામેલી સંખ્યા ઘણી ઓછી છે, લઘુક્ષેત્રસમાસમાં આ મતભેદનો નિર્દેશ પણ શ્રી રત્નશેખરસૂરિજીએ કરેલો છે - તે માત્ર જાણ ખાતર. બીજું અહીં 'શાશ્વત' શબ્દનો નિર્દેશ પણ સકારણ છે, કેમકે મનુષ્યલોકમાં અશાશ્વત, જિનાલયો અને જિનપ્રતિમાઓ પણ અનેક છે, વળી તે વધ-ઘટ પણ પામે છે, તેથી તેની ગણના કરવી શક્ય નથી.)*

(૬) ગાથા-૧૦ના પૂર્વાર્ધમાં વ્યંતર, જ્યોતિષીમાં રહેલા શાશ્વતા જિનની વંદના કરી છે. *(ગ્રંથોમાં, દેવેન્દ્રસૂરિ રચિત "શાશ્વત ચૈત્યસ્તવ"માં અને ગુજરાતી પદ્યરચનાઓમાં વ્યંતર અને જ્યોતિષીમાં અસંખ્યાત જિનમંદિર અને જિનબિંબ કહેલા છે. વળી અહીં પણ 'શાશ્વત' શબ્દ સાર્થક છે. કેમકે જેમ 'શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ'ની પ્રતિમાજી અધોલોકમાંથી પ્રાપ્ત થયાની કથા આવે છે, તેમ અન્ય પણ અશાશ્વત પ્રતિમા સંભવે છે, કે જેનો અહીં સમાવેશ કરાયેલ નથી.)*

(૭) ગાથા-૧૦ના ઉત્તરાર્ધમાં શાશ્વત જિનનો નામોલ્લેખ બતાવે છે.

(૮) ગાથા-૧૧, ૧૨માં મનુષ્યલોકમાં રહેલાં કેટલાક તીર્થો અને ત્યાં રહેલ અરિહંત પરમાત્માની નામથી કે સંખ્યાથી વંદના કરાયેલ છે.

(૯) ગાથા-૧૩ના પૂર્વાર્ધમાં મનુષ્યલોકમાં રહેલા કોઈ પણ ગામ, નગર, પાટણ આદિ સ્થળોમાં રહેલા જિનચૈત્યો (પ્રતિમાજી)ને વંદના કરી છે.

(૧૦) ગાથા-૧૩ના ઉત્તરાર્ધમાં વિહરમાન જિન અને સિદ્ધ ભગવંતો વાંદ્યા છે.

(૧૧) ગાથા-૧૪ અને ગાથા-૧૫ના પૂર્વાર્ધમાં સાધુ ભગવંતનું સ્વરૂપ જણાવીને અઢીદ્વીપમાં રહેલા સર્વે સાધુઓને વંદના કરી છે.

(૧૨) ગાથા-૧૫ના ઉત્તરાર્ધમાં "સકલતીર્થ"ના રચયિતાનું નામ અને ભવસમુદ્રને પાર પામવાની પ્રાર્થના કરાયેલ છે.

૦ આ વિભાગીકરણને સંક્ષેપમાં રજૂ કરીએ તો – આ તીર્થવંદના સૂત્ર થકી–

(૧) ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, તિર્છાલોકમાં રહેલા શાશ્વત જિનાલયો અને શાશ્વત જિનપ્રતિમાઓની સંખ્યા જણાવી, સર્વેને વંદના કરવામાં આવી છે.

(૨) મનુષ્યલોકમાં રહેલા કેટલાંક તીર્થો અને સર્વે અશાશ્વત જિનાલયો તથા તેમાં રહેલી જિનપ્રતિમાજીને વંદના કરવામાં આવી છે.

(૩) વીહરમાન વીસે તીર્થંકર પરમાત્માને વંદના કરાઈ છે.

(૪) અઢીદ્વીપમાં રહેલા સર્વે સાધુઓને વંદના કરાઈ છે.

૦ સકલતીર્થ વંદના સાથે સંબંધ ધરાવતા સૂત્રો :-

(૧) સૂત્ર-૧૧ "જગચિંતામણિ"ના ગાથા-૩માં મનુષ્યલોકના અશાશ્વતા તીર્થો તથા સર્વે તીર્થંકરોની વંદના છે, ત્રણે લોકના શાશ્વત ચૈત્યો અને શાશ્વત પ્રતિમાની સંખ્યાની ગણના આ સૂત્રની ગાથા-૪ અને ૫ માં જણાવેલી છે.

(૨) સૂત્ર-૧૨ "જંકિંચિ"માં ત્રણે લોકના જિનબિંબોને વંદના કરી છે.

(૩) સૂત્ર-૧૪ "જાવંતિ"માં ત્રણે લોકના જિનચૈત્યો (પ્રતિમા)ની વંદના છે.

(૪) સૂત્ર-૧૫ "જાવંત"માં પંદર કર્મભૂમિઓના સાધુની વંદના છે.

(૫) જાવંતિ અને જાવંતનો ઉલ્લેખ સૂત્ર-૩૫ "વંદિત્તુ"ની ૪૩ અને ૪૪મી ગાથા સ્વરૂપે પણ થયો છે - ત્યાં પણ ચૈત્ય અને સાધુ વંદના છે.

(૬) સૂત્ર-૪૫ "અડ્ઢાઇજ્જેસુ"માં સાધુ ભગવંતના ગુણ વર્ણન સહિત તેમને વંદના કરી છે. જે આ "તીર્થવંદના" સૂત્રની ગાથા-૧૪ જેવી જ છે.

એ રીતે આ બધાં સૂત્રોનું વિવેચન પણ આ સૂત્ર સાથે સરખાવવું.

-: દેવલોક સ્થિત શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાજીઓ :-

દેવલોકનો ક્રમ નામ ક્રમ નામ	જિનાલયો સંખ્યા	પ્રત્યેકમાં જિનબિંબ	કુલ પ્રતિમાજી સંખ્યા
૧ સૌધર્મ દેવલોક	૩૨,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૫૭,૬૦,૦૦,૦૦૦
૨ ઇશાન દેવલોક	૨૮,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૫૦,૪૦,૦૦,૦૦૦
૩ સનત્કુમાર દેવ૦	૧૨,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૨૧,૬૦,૦૦,૦૦૦
૪ માહેન્દ્ર દેવલોક	૮,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧૪,૪૦,૦૦,૦૦૦
૫ બ્રહ્મલોક દેવલોક	૪,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૭,૨૦,૦૦,૦૦૦
૬ લાંતક દેવલોક	૫૦,૦૦૦	૧૮૦	૯૦,૦૦,૦૦૦
૭ શુક્ર દેવલોક	૪૦,૦૦૦	૧૮૦	૭૨,૦૦,૦૦૦
૮ સહસ્રાર દેવલોક	૬,૦૦૦	૧૮૦	૧૦,૮૦,૦૦૦
૯ આણત +			
૧૦ પ્રાણત	૪૦૦	૧૮૦	૭૨,૦૦૦
૧૧ આરણ +			
૧૨ અચ્યુત	૩૦૦	૧૮૦	૫૪,૦૦૦
– નવગ્રૈવેયક	૩૧૮	૧૨૦	૩૮,૧૬૦
– પાંચે અનુત્તર	૫	૧૨૦	૬૦૦
કુલ	૮૪,૯૭,૦૨૩	–	૧,૫૨,૯૪,૪૪,૭૬૦

* અહીં જિનપ્રતિમાજીની સંખ્યા ૧૮૦ અને ૧૨૦ એમ બંને છે. તે આ રીતે–

(૧) પ્રત્યેક મૂળ ચૈત્યમાં ૧૦૮ જિનપ્રતિમાજી હોય છે.

(૨) આ બધાં જિનાલયો ત્રણ-ત્રણ દ્વારવાળા છે. તે પ્રત્યેક દ્વારે પણ એક એક ચૌમુખજી છે તેથી ત્રણ ચૌમુખજી થઈને ૧૨ જિનપ્રતિમાજી થયા.

૦ આ રીતે ૧૦૮ + ૧૨ મળીને કુલ ૧૨૦ જિનપ્રતિમાજી થયા.

(૩) જ્યાં ૧૮૦ જિનપ્રતિમાજીનો ઉલ્લેખ છે, તેનું કારણ છે પાંચ સભા.

– પ્રત્યેક દેવલોકમાં પાંચ સભાઓ હોય છે–

(૧) મજ્જન સભા, (૨) અલંકાર સભા, (૩) સુધર્મ સભા, (૪) સિદ્ધાયતન સભા (૫) વ્યવસાય સભા

– આ પાંચે સભામાં પ્રત્યેક સભાને ત્રણ-ત્રણ દ્વાર છે.

– એ રીતે પાંચે સભાના મળીને કુલ પંદર દ્વાર થાય છે.

– પ્રત્યેક દ્વાર પર એક-એક ચૌમુખી છે. તેથી ૧૫ × ૪ = ૬૦

– એ રીતે "સભા સહિત" શબ્દથી બીજી ૬૦ જિનપ્રતિમા લેવી.

– આ પ્રમાણે સભાના ૬૦ અને સ્વર્ગના ૧૨૦ મળીને ૧૮૦ પ્રતિમા થયા.

– નવ ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરમાં સભાઓ હોતી નથી, માટે ત્યાં ૧૮૦

જિનપ્રતિમાજીને બદલે ૧૨૦ જિનપ્રતિમાજીનું કથન કરેલ છે.

અધોલોકે-ભવનપતિમાં રહેલા શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાજી				
ક્રમ	ભવનપતિના નામ	જિનાલયની સખ્યા	પ્રત્યેકમાં જિનબિંબ	કુલ પ્રતિમાજીની સંખ્યા
૧	અસુરકુમાર	૬૪,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૧૫,૨૦,૦૦,૦૦૦
૨	નાગકુમાર	૮૪,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૫૧,૨૦,૦૦,૦૦૦
૩	સુપર્ણકુમાર	૭૨,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૨૯,૬૦,૦૦,૦૦૦
૪	વિદ્યુતકુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
૫	અગ્નિકુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
૬	દ્વીપકુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
૭	ઉદધિકુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
૮	દિક્કુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
૯	પવનકુમાર	૯૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૭૨,૨૮,૦૦,૦૦૦
૧૦	સ્તનિતકુમાર	૭૬,૦૦,૦૦૦	૧૮૦	૧,૩૬,૮૦,૦૦,૦૦૦
કુલ		૭,૭૨,૦૦,૦૦૦	–	૧૩,૮૯,૬૦,૦૦,૦૦૦

૦ તિર્છાલોકમાં રહેલા ૩૨૫૯ શાશ્વત ચૈત્યો કઈ રીતે છે ?

– જંબૂદ્વીપમાં બધાં મળીને ૬૩૫ શાશ્વત ચૈત્યો છે.
– ધાતકીખંડદ્વીપમાં બધાં મળીને ૧૨૭૦ શાશ્વત ચૈત્યો છે.
– પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં બધાં મળીને ૧૨૭૦ શાશ્વત ચૈત્યો છે.
– ધાતકીખંડદ્વીપમાં બંને તરફ એક-એક ઇષુકાર પર્વતે એક-એક ચૈત્ય.
– પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપમાં બંને તરફ એક એક ઇષુકાર પર્વતે એક-એક ચૈત્ય.
– માનુષોત્તર પર્વત પર ચારે દિશામાં એક એક એમ કુલ ચાર ચૈત્યો.
– આ રીતે અઢીદ્વીપમાં ૬૩૫ + ૧૨૭૦ + ૧૨૭૦ + ૨ + ૨ + ૪

– એ રીતે બધાં મળીને કુલ - ૩૧૮૩ શાશ્વત ચૈત્યો થયા.

– અઢી દ્વીપના આ ૩૧૮૩ શાશ્વત જિનાલયો ઉપરાંત –
– નંદીશ્વર દ્વીપે - '૫૨' જિનાલય, રાજધાનીના - '૧૬' જિનાલયો.
– કુંડલદ્વીપમાં '૪' જિનાલય, રૂચકદ્વીપમાં - '૪' જિનાલયો છે.
૦ તેથી ૩૧૮૩ + ૫૨ + ૧૬ + ૪ + ૪ મળીને ૩૨૫૯ ચૈત્યો થયા.

જંબૂદ્વીપ-ધાતકીખંડ-પુષ્કરવરાર્ધ દ્વીપના જિનાલયો				
ક્રમ	સ્થાન	જંબૂદ્વીપ	ધાતકીખંડ	પુષ્કરાર્ધ
૧	મેરૂપર્વત પર	૧૭	૩૪	૩૪
૨	ઉત્તરકુરુ-દક્ષિણકુરુ	૨	૪	૪

3	જંબૂવૃક્ષ	૧૧૭	૨૩૪	૨૩૪
૪	શાલ્મલીવૃક્ષ	૧૧૭	૨૩૪	૨૩૪
૫	ગજદંતપર્વતો	૪	૮	૮
૬	કંચનગિરિ	૨૦૦	૪૦૦	૪૦૦
૭	દિગ્ગજ કૂટો	૮	૧૬	૧૬
૮	યમક-શમક આદિ	૪	૮	૮
૯	વક્ષસ્કાર પર્વતો	૧૬	૩૨	૩૨
૧૦	વર્ષધર પર્વતો	૬	૧૨	૧૨
૧૧	દીર્ઘ વૈતાઢ્ય પર્વતો	૩૪	૬૮	૬૮
૧૨	વૃત્ત વૈતાઢ્ય પર્વતો	૪	૮	૮
૧૩	મહાનદીઓ	૧૪	૨૮	૨૮
૧૪	દ્રહો	૧૬	૩૨	૩૨
૧૫	પ્રપાતકુંડો	૭૬	૧૫૨	૧૫૨
	કુલ જિનાલયો	૬૩૫	૧૨૭૦	૧૨૭૦

ત્રણે લોકના શાશ્વત જિનચૈત્યો તથા જિનબિંબો

૧	ઉર્ધ્વલોક-દેવલોક	૮૪,૯૭,૦૨૩	૧,૫૨,૯૪,૪૪,૭૬૦
૨	અધોલોક-ભવનપતિ	૭,૭૨,૦૦,૦૦૦	૧૩,૮૯,૬૦,૦૦,૦૦૦
3	તિર્છાલોક	૩૨૫૯	૩,૯૧,૩૨૦
કુલ	જિનાલયાદિ	૮,૫૭,૦૦,૨૮૨	૧૫,૪૨,૫૫૮,૩૬,૦૮૦

આ સિવાય વ્યંતર અને જ્યોતિષ્માં અસંખ્યાત ચૈત્ય-પ્રતિમાજી છે.

૦ ગાથા-૧૧ અને ૧૨માં **નોંધાયેલા તીર્થોનો પરીચય :-**

(૧) સંમેતશિખર :- આ તીર્થ બિહારમાં આવેલ છે, ગિરિડીહ નામના રેલ્વેસ્ટેશનેથી ત્યાં જવાય છે. 'મધુવન' નામે 'પોષ્ટ' સરનામું છે. ત્યાં મૂળનાયકરૂપે પાર્શ્વનાથ ભગવંતની સ્થાપના છે. ભરતક્ષેત્રની આ ચોવીસીના વીશ તીર્થંકર પરમાત્મા આ પહાડ પર નિર્વાણ પામેલા છે. તેમની સ્મૃતિમાં અહીં તીર્થનિર્માણ થયેલું છે. વીશે પરમાત્માની પાદુકાની સ્થાપના પણ થયેલી છે.

(૨) અષ્ટાપદ :- આ પર્વત 'વસુદેવહિંડી' ગ્રંથના અભિપ્રાય મુજબ વૈતાઢ્ય પર્વત સાથે જોડાયેલો છે. તે ઊંચાઈમાં આઠ યોજન ઊંચો છે, તથા તેની તળેટીમાં નિયડી નામની નદી વહે છે. "જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ"ના અભિપ્રાય મુજબ આ અષ્ટાપદ પર્વત મધ્યદેશ અર્થાત્ કોશલદેશની સીમા પર કે તેની નજીક આવેલ હોઈ શકે. વર્તમાન ભૂગોળ મુજબ આ તીર્થ હિમાલયમાં કોઈ સ્થળે આવેલું મનાય છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-બૃહદ્વૃત્તિમાં શાંત્યાચાર્યજી અધ્યયન-૧૦માં જણાવે છે કે, જે સાધુ ચરમ શરીરી હોય તે જ આ અષ્ટાપદ પર્વતે જઈ શકે બીજા કોઈ ન

જઈ શકે. આવી જ વાત ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્રના દશમાં પર્વમાં - નવમાં સર્ગમાં પણ હેમચંદ્રાચાર્યજીએ જણાવેલી છે.

આ તીર્થે ચોવીશ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓને ભરત ચક્રવર્તીએ સ્થાપીને "અષ્ટાપદ તીર્થ" બનાવ્યું. આ જ વાત સૂત્ર-૨૩ "સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં" સૂત્રની ગાથા-પાંચના વિવેચનમાં પણ બતાવી છે. ભરતચક્રવર્તીએ સિંહનિષદ્યા પ્રાસાદમાં દક્ષિણ દિશામાં ચાર, પશ્ચિમ દિશામાં આઠ, ઉત્તર દિશામાં દશ અને પૂર્વ દિશામાં બે જિનબિંબો સ્થાપેલા છે, એ રીતે અષ્ટાપદ તીર્થ બનેલું છે.

(૩) વિમલાચલ :- આ સિદ્ધાચલ કે શત્રુંજય તીર્થનું અપર નામ છે. જ્યાં આદિ દેવ ભગવંત ઋષભદેવ મૂળનાયક રૂપે બિરાજમાન છે. સૌરાષ્ટ્રમાં પાલિતાણા પાસે આવેલ આ તીર્થ 'શત્રુંજય ગિરિરાજ' નામે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં અનેક આત્માઓ મોક્ષે ગયેલા છે. આ જ તીર્થનો ઉલ્લેખ 'નાયાધમ્મકહા' આગમમાં 'પુંડરીકગિરિ' નામે પણ થયેલો છે. બીજા આગમોમાં પણ આ તીર્થનો ઉલ્લેખ આવે છે. એકવીશ નામથી આ તીર્થ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. હાલમાં ત્યાં નવ ટૂંકો આવેલી છે. અત્યંત પવિત્ર એવું આ તીર્થ છે.

(૪) ગિરનાર :- સૌરાષ્ટ્રમાં જૂનાગઢ નજીક આવેલો આ ગિરનાર પર્વત આગમોમાં 'ઉજ્જયંતગિરિ' અથવા "રૈવતગિરિ" નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં ભગવંત અરિષ્ટનેમિ મૂળનાયક છે. *(જુઓ સૂત્ર-૧૧ "જગચિંતામણિ" ગાથા-૩ "ઉજ્જિંતિ પહુનેમિજિણ")* અહીં ભગવંત અરિષ્ટનેમિના દીક્ષા, નાણ અને નિર્વાણ એ ત્રણ કલ્યાણકો થયા છે. *(જુઓ સૂત્ર-૨૩ "સિદ્ધાણંબુદ્ધાણં" ગાથા-૪).* અતિ પ્રાચીન એવા આ તીર્થનો મહિમા આજે પણ એટલો જ સ્વીકૃત્ છે.

(૫) આબુ તીર્થ :- આ તીર્થ રાજસ્થાનમાં આવેલું છે. વર્તમાન કાળે જે પાંચ ભવ્ય જિનાલયો એક સ્થાને આવેલા છે તે આબુ પાસેના દેલવાડા નામના તીર્થ નામે પ્રસિદ્ધ તીર્થમાં છે. સ્તવનાદિમાં આબુ તીર્થે આદિનાથ અને નેમિનાથ પ્રભુના ઉલ્લેખ પણ જોવા મળે છે.

(૬) શંખેશ્વર :- ગુજરાતમાં વિરમગામથી નજીક આવેલું આ તીર્થ છે. ત્યાં પાર્શ્વનાથ ભગવંત મૂળનાયક છે. આ તીર્થનો અનેરો મહિમા છે. મૂળનાયકજીની પ્રતિમા પણ અત્યંત પ્રાચીન હોવાનો કથામાં ઉલ્લેખ મળે છે. અનેક લોકો આજે પણ આ સ્થળે અટ્ઠમ તપ કરવા, જાપ કરવા કે દર્શન-પૂજાર્થે આવે છે.

(૭) કેસરિયાજી તીર્થ :- રાજસ્થાનમાં ઉદયપુરથી થોડે દૂર આવેલું આ તીર્થ છે. ત્યાં ભગવંત ઋષભદેવ મૂળનાયક રૂપે બિરાજમાન છે. આ તીર્થને 'કેસરાજી' તીર્થ પણ કહે છે અને ધુલેવાજી એવું નામ પણ જોવા મળે છે. જૈનો સિવાય જૈનેતરો પણ અહીં અત્યંત શ્રદ્ધા ધરાવે છે.

(૮) તારંગા તીર્થ :- તારંગાજી તીર્થ ગુજરાતમાં આવેલું છે, તારંગાહિલ સ્ટેશનેથી ત્યાં જવાય છે, આ તીર્થમાં મૂળનાયક 'અજિતનાથ ભગવંત' છે. લાકડાની નક્શી આદિ વિશેષતાઓથી આ જિનાલયની રચના થયેલી છે. એક વખતે